

Gender Alliance for Development Center
Qendra Aleanca Gjinore për Zhvillim

RAPORT

ANALIZA E RISQEVE TË KORRUPSIONIT ZGJEDHOR NDAJ ZGJEDHËSVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA

REKOMANDIME PËR NDRYSHIME NË KUADRIN LEGJISLATIV TË REPUBLIKËS SË SHQIPËRISË

Pergatiti
Prof.Dr. Kristaq Kume

Tiranë,
Gusht 2026

Lista e shkurtimeve

CRPD	Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)
KQZ	Komisioni Qendror i Zgjedhjeve
ODIHR	Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
OSBE/ODIHR	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë / Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut

Tabela e përmbajtjes

Përmbledhje Ekzekutive

HYRJE

I. Metodologjia e hartimit të raportit

II. Korrupsioni zgjedhor dhe ekspozimi i zgjedhësve me aftësi të kufizuara

2.1. Të kuptuarit e korrupsionit zgjedhor dhe pjesëmarrjes së barabartë politike të personave me aftësi të kufizuara.

2.2. Faktorët që rrisin ekspozimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara ndaj korrupsionit zgjedhor

2.3. Format kryesore të korrupsionit zgjedhor që prekin zgjedhësit me aftësi të kufizuara

2.4. Nevoja për një qasje të posaçme parandaluese dhe mbrojtëse

III. Kuadri normativ, standardet ndërkombëtare dhe boshllëqet në zbatim për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor

3.1. Parimet kushtetuese dhe standardi i barazisë reale

3.2. Kuadri ligjor kombëtar dhe përgjegjësitë institucionale

3.3. Standardet ndërkombëtare për pjesëmarrje të barabartë dhe votë të pavarur

3.4. Boshllëqet kryesore në kuadrin ligjor dhe në zbatim

3.4.1. Aksesueshmëria, informacioni dhe identifikimi i nevojave

3.4.2. Vota e pavarur, fshehtësia dhe asistimi

3.4.3. Alternativat e votimit dhe reduktimi i varësisë

3.4.4. Mbrojtja nga presioni, manipulimi dhe përgjegjësia

3.4.5. Edukimi zgjedhor, monitorimi dhe bashkëpunimi institucional

3.5. Matrica e orientimit institucional për zbatim

3.6. Përfundime të analizës

IV. Rekomandime për forcimin e kuadrit ligjor dhe institucional për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor

4.1. Parimet dhe drejtimi i reformës

4.2. Identifikimi institucional i nevojave të zgjedhësve me aftësi të kufizuara

4.3. Përgjegjësitë e organeve të qeverisjes vendore

4.4. Mekanizmat alternativë për votim të pavarur

4.5. Garancitë për asistimin gjatë votimit

4.6. Mbrojtja nga presioni, manipulimi dhe ndikimi i paligjshëm

4.7. Edukimi zgjedhor dhe parandalimi i korrupsionit

4.8. Bashkëpunimi i institucionalizuar me organizatat e shoqërisë civile

4.9. Monitorimi dhe raportimi institucional

ANEKS I. Propozime për amendamente ligjore në kuadër të forcimit të mbrojtjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga korrupsioni zgjedhor

ANEKS II. Matrica e amendamenteve të propozuara për forcimin e mbrojtjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga korrupsioni zgjedhor

Përmbledhje Ekzekutive

Garantimi i së drejtës së votës për personat me aftësi të kufizuara është një detyrim kushtetues dhe ndërkombëtar i Republikës së Shqipërisë. Kuadri ligjor shqiptar ka shënuar përmirësime në drejtim të aksesueshmërisë së procesit zgjedhor, por ushtrimi real i kësaj të drejte kërkon më shumë se mundësinë formale për të votuar: zgjedhësi duhet të mundet të marrë informacion të aksesueshëm, të votojë në mënyrë të lirë, të fshehtë dhe sa më të pavarur, si dhe të mbrohet nga presioni, manipulimi ose çdo formë tjetër e ndikimit të paligjshëm.

Për zgjedhësit me aftësi të kufizuara, rreziqet e korrupsionit zgjedhor mund të lidhen me mungesën e informacionit në formate të përshtatura, varësinë nga persona të tretë për asistencë, marrëdhëniet e varësisë ekonomike, sociale ose familjare, cenimin e fshehtësisë së votës dhe mungesën e mekanizmave të aksesueshëm për raportim e mbrojtje. Këto rreziqe nuk burojnë nga aftësia e kufizuar në vetvete, por nga barrierat dhe boshllëqet institucionale që mund të kufizojnë autonominë e zgjedhësit dhe ta ekspozojnë atë ndaj ndikimit të paligjshëm.

Raporti analizon fillimisht natyrën dhe format e këtyre rreziqeve; më pas shqyrton në mënyrë të integruar kuadrin kushtetues e ligjor kombëtar, standardet ndërkombëtare dhe boshllëqet kryesore në zbatim; dhe, mbi këtë bazë, formulon rekomandime për përmirësimin e Kodit Zgjedhor, akteve nënligjore dhe mekanizmave institucionalë. Qëllimi është që pjesëmarrja e barabartë e zgjedhësve me aftësi të kufizuara të trajtohet si pjesë e integritetit zgjedhor dhe që strukturat përgjegjëse të kenë një bazë më të qartë për planifikim, zbatim, monitorim dhe llogaridhënie.

HYRJE

Integriteti i proceseve zgjedhore është një nga shtyllat themelore të shtetit demokratik dhe të shtetit të së drejtës.

Përmbajtja e raportit është organizuar në katër kapituj. Kapitulli I paraqet metodologjinë. Kapitulli II analizon korrupsionin zgjedhor dhe faktorët që rrisin ekspozimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara. Kapitulli III bashkon kuadrin normativ kombëtar, standardet ndërkombëtare dhe analizën e boshllëqeve në zbatim, duke i organizuar sipas çështjeve kryesore që duhet të adresojnë strukturat përgjegjëse. Kapitulli IV paraqet rekomandimet për forcimin e kuadrit ligjor dhe institucional. Aneksat përmbajnë propozimet konkrete për amendamente dhe matricën përmbledhëse të tyre.

I. Metodologjia e hartimit të raportit

Ky raport është hartuar mbi bazën e një metodologjie cilësore, e cila kombinon analizën juridike me konsultimin e aktorëve të interesit, me qëllim identifikimin e risqeve të korrupsionit zgjedhor që prekin zgjedhësit me aftësi të kufizuara dhe formulimin e rekomandimeve për përmirësimin e kuadrit ligjor dhe institucional në Republikën e Shqipërisë.

Procesi i hartimit të raportit dhe u mbështet në një seri aktiviteteve konsultuese të organizuara me pjesëmarrjen e organizatave të shoqërisë civile që veprojnë në fushën e mbrojtjes së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara, organizatave të angazhuara në promovimin e integritetit zgjedhor dhe luftën kundër korrupsionit, si dhe përfaqësuesve të vetë komunitetit të personave me aftësi të kufizuara. Konsultimet mundësuan evidentimin e problematikave praktike me të cilat përballen këta zgjedhës gjatë ushtrimit të së drejtës së votës, si edhe identifikimin e boshllëqeve në kuadrin ekzistues ligjor dhe administrativ.

Përveç procesit konsultues, raporti mbështetet në analizën e legjislacionit shqiptar që rregullon procesin zgjedhor, mbrojtjen nga korrupsioni dhe garantimin e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara, duke përfshirë Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë, Kodin Zgjedhor, aktet nënligjore të Komisionit Qendror të Zgjedhjeve, si dhe legjislacionin sektorial për përfshirjen dhe aksesueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara. Analiza është plotësuar me shqyrtimin e standardeve dhe rekomandimeve ndërkombëtare, veçanërisht atyre të Konventës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara, Komisionit të Venecias dhe Misionit të OSBE ODIHR-it për Vëzhgimin e Zgjedhjeve.

Gjetjet dhe rekomandimet e këtij raporti nuk synojnë të ofrojnë një analizë shteruese të të gjitha aspekteve të pjesëmarrjes politike të personave me aftësi të kufizuara, por fokusohen në identifikimin e atyre elementeve të kuadrit normativ dhe institucional që krijojnë ose favorizojnë risqe të korrupsionit zgjedhor, si dhe në propozimin e masave konkrete për reduktimin e këtyre risqeve në kuadër të procesit të reformës zgjedhore.

II. Korrupsioni zgjedhor dhe ekspozimi i zgjedhësve me aftësi të kufizuara

Ky kapitull përcakton problemin që raporti synon të adresojë: mënyrën se si barrierat në pjesëmarrje dhe marrëdhëniet e varësisë mund të ndërthuren me korrupsionin zgjedhor dhe të cenojnë lirinë, pavarësinë ose fshehtësinë e votës. Analiza fokusohet te faktorët që rrisin ekspozimin, format kryesore të ndikimit të paligjshëm dhe arsyet pse kërkohet një qasje e posaçme parandaluese dhe mbrojtëse.

2.1. Të kuptuarit e korrupsionit zgjedhor dhe pjesëmarrjes së barabartë politike të personave me aftësi të kufizuara

Korrupsioni zgjedhor cenon parimin themelor sipas të cilit çdo qytetar duhet të jetë në gjendje të shprehë vullnetin e tij politik në mënyrë të lirë, të pavarur dhe pa ndikim të jashtëm. Në kuptimin tradicional, ai lidhet me blerjen e votës, përdorimin e burimeve publike për ndikim elektoral, presionin ndaj zgjedhësve ose manipulimin e procesit të votimit. Në rastin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara, këtyre formave mund t'u shtohen situata që burojnë nga barrierat e sistemit dhe nga marrëdhëniet e varësisë me persona të tjerë.

Një qasje e bazuar në të drejtat e njeriut kërkon që korrupsioni zgjedhor të shihet jo vetëm si shkelje e rregullave procedurale, por edhe si cenim i autonomisë së individit. Për zgjedhësit me aftësi të kufizuara, integriteti i votës kërkon që aksesueshmëria, mbështetja dhe asistenca të organizohen në mënyrë të tillë që të forcojnë, dhe jo të zëvendësojnë, vendimmarrjen e vetë zgjedhësit.

Personat me aftësi të kufizuara janë mbajtës të plotë të të drejtave politike. Për rrjedhojë, çdo situatë në të cilën një person tjetër kontrollon, orienton ose ndikon në mënyrë të paligjshme zgjedhjen e votuesit duhet të trajtohet si çështje e integritetit zgjedhor, pavarësisht nëse ndikimi ushtrohet nga një aktor politik, një familjar, një kujdestar apo një person që ofron asistencë.

2.2. Faktorët që rrisin ekspozimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara ndaj korrupsionit zgjedhor

Ekspozimi ndaj korrupsionit zgjedhor lidhet me një kombinim faktorësh institucionalë, socialë dhe ekonomikë. Këta faktorë nuk burojnë nga aftësia e kufizuar në vetvete, por nga barrierat që shfaqen kur sistemi zgjedhor, informacioni dhe shërbimet publike nuk krijojnë kushtet e nevojshme për ushtrimin e pavarur dhe të informuar të së drejtës së votës.

Mungesa e aksesit të plotë në informacionin zgjedhor është një faktor i rëndësishëm. Kur informacioni mbi kandidatët, programet, procedurat e votimit ose të drejtat e zgjedhësve nuk ofrohet në formate të aksesueshme, zgjedhësi mund të detyrohet të mbështetet te persona të tjerë për ta marrë ose interpretuar atë. Kjo varësi mund të krijojë hapësirë për orientim ose ndikim mbi vendimmarrjen politike.

Një faktor tjetër është nevoja për asistencë gjatë votimit. Asistenca është e domosdoshme për disa zgjedhës dhe duhet të jetë e disponueshme sipas të drejtës dhe zgjedhjes së tyre. Megjithatë, kur garancitë procedurale janë të pamjaftueshme, personi që asiston mund të ndikojë në zgjedhje, të ekspozojë preferencën politike ose të cenojë fshehtësinë e votës.

Varësia ekonomike dhe sociale mund të shtojë ekspozimin ndaj ndikimit të paligjshëm. Nëse një person varet nga mbështetja ekonomike, shërbimet sociale, kujdesi familjar ose shërbime të tjera të ofruara nga persona të lidhur me aktorë politikë, këto marrëdhënie mund të përdoren për të ushtruar presion. Për shkak se ndikimi mund të jetë indirekt, identifikimi dhe raportimi i tij është shpesh më i vështirë.

2.3. Format kryesore të korrupsionit zgjedhor që prekin zgjedhësit me aftësi të kufizuara

Blerja e votës mund të shfaqet përmes ofrimit të parave ose përfitimeve materiale, por edhe përmes premtimeve për akses në shërbime, ndihmë ekonomike, punësim, kujdes social ose zgjidhje të problemeve individuale. Kur aksesimi i shërbimeve publike është i vështirë, oferta të tilla mund të krijojnë një ndikim të shtuar mbi zgjedhjen politike.

Presioni mund të ushtrohet edhe nga persona të afërt, përfshirë familjarë, kujdestarë ose persona që ofrojnë mbështetje të vazhdueshme. Marrëdhëniet e kujdesit janë shpesh të domosdoshme, por mund të keqpërdoren nëse mbështetja kushtëzohet me një zgjedhje politike, nëse ushtrohen kërcënime për heqjen e saj ose nëse zgjedhësi nuk ndihet i lirë të shprehë preferencën e vet.

Cenimi i fshehtësisë së votës përbën një rrezik të veçantë. Kur zgjedhësi nuk mund të kryejë vetë të gjitha veprimet e votimit dhe asistenti nuk respekton vullnetin e tij, preferenca politike mund të bëhet e njohur ose të orientohet. Fshehtësia e votës është jo vetëm kërkesë procedurale, por edhe një garanci thelbësore kundër presionit, frikësimit dhe hakmarrjes.

Nënraportimi i rasteve është një tjetër problem. Frika nga pasojat sociale, varësia nga personi që ushtron ndikim, mungesa e informacionit mbi mënyrat e denoncimit dhe kanalet jo të aksesueshme të raportimit mund të bëjnë që shkeljet të mbeten të padukshme për institucionet përgjegjëse. Kjo dobëson si reagimin ndaj rasteve konkrete, ashtu edhe aftësinë për të identifikuar modele të përsëritura të abuzimit.

2.4. Nevoja për mas parandaluese bazuar në qasjen e të drejtave të njeriut

Rreziqet e mësipërme kërkojnë një qasje të integruar ligjore dhe institucionale që kombinon parandalimin, mbrojtjen dhe përgjegjësinë. Hartimi i procedurave përgjatë gjithë procesit zgjedhor për të garantuar akses të barabartë për zgjedhësit me aftësi të kufizuara synon të realizojë barazinë në praktikë duke eliminuar barrierat dhe situatat e varësisë që mund të cenojnë ushtrimin e një të drejte themelore politike.

Parandalimi nuk mund të mbështetet vetëm në ndalimi dhe ndëshkimi i veprave penale. Ai kërkon informacion të aksesueshëm, planifikim paraprak të nevojave, procedura që ruajnë autonominë dhe fshehtësinë e votës, alternativa për zgjedhësit që nuk mund të paraqiten në qendrën e votimit, kanale efektive raportimi dhe përgjegjësi të qarta institucionale.

Nga kjo perspektivë, aksesueshmëria dhe integriteti zgjedhor duhet të trajtohen si dy dimensionet e së njëjtës çështje. Sa më shumë që një procedurë e redukton varësinë e panevojshme nga persona të tretë dhe i jep zgjedhësit informacion, zgjedhje dhe kontroll mbi mënyrën e votimit, aq më shumë ajo kontribuon edhe në parandalimin e korrupsionit zgjedhor.

Kapitulli III shqyrton nëse kuadri normativ kombëtar dhe standardet ndërkombëtare ofrojnë përgjigje të mjaftueshme ndaj këtyre rreziqeve dhe identifikon boshllëqet që kërkojnë ndërhyrje ligjore ose institucionale.

III. Kuadri normativ, standardet ndërkombëtare dhe boshllëqet në zbatim për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor

Ky kapitull bashkon në një analizë të vetme kuadrin kushtetues dhe ligjor shqiptar, standardet ndërkombëtare dhe boshllëqet kryesore të zbatimit. Qëllimi është të shmanget trajtimi i ndarë i të njëjtave çështje dhe të krijohet një lidhje e drejtpërdrejtë ndërmjet kërkesës normative, problemit të evidentuar dhe përgjegjësi që duhet të marrin strukturat përkatëse.

Analiza mbështetet në një parim udhëheqës: aksesueshmëria nuk është vetëm kusht për pjesëmarrje, por edhe masë parandaluese për integritetin zgjedhor. Kur zgjedhësi ka informacion të aksesueshëm, procedura të përshtatshme dhe mundësi reale për të votuar në mënyrë të pavarur ose me asistencë të kontrolluar prej tij, zvogëlohet varësia e panevojshme nga persona të tretë dhe, bashkë me të, hapësira për presion ose manipulim.

3.1. Parimet kushtetuese dhe standardi i barazisë reale

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë garanton të drejtën për të zgjedhur dhe për t'u zgjedhur, barazinë përpara ligjit, mosdiskriminimin dhe parimet e votimit të lirë e të fshehtë. Për zgjedhësit me aftësi të kufizuara, këto garanci duhet të interpretohen në mënyrë që e drejta të jetë jo vetëm e njohur formalisht, por edhe realisht e ushtrueshme.

Barazia reale kërkon që institucionet të identifikojnë dhe të eliminojnë pengesat që mund ta vendosin një zgjedhës në pozitë të pabarabartë: mungesën e aksesit fizik, informacionin e papërshtatur, procedurat që nuk mund të përdoren në mënyrë të pavarur, si dhe mungesën e mbështetjes së nevojshme. Masa të tilla nuk përbëjnë trajtim preferencial, por instrumente për të realizuar në praktikë një të drejtë të barabartë.

Në këtë kuptim, parimi i barazisë lidhet drejtpërdrejt me integritetin zgjedhor. Institucionet duhet jo vetëm të shmangin pengimin e votës, por edhe të krijojnë kushte që mbrojnë autonominë e zgjedhësit, fshehtësinë e votës dhe lirinë nga presioni ose ndikimi i paligjshëm.

3.2. Kuadri ligjor kombëtar dhe përgjegjësitë institucionale

Kodi Zgjedhor përbën bazën kryesore për organizimin dhe administrimin e zgjedhjeve, të drejtat e zgjedhësve dhe kompetencat e Komisionit Qendror të Zgjedhjeve dhe të administratës zgjedhore. Në raport me personat me aftësi të kufizuara, ai parashikon masa që lidhen me aksesueshmërinë e qendrave të votimit, asistimin e zgjedhësve që nuk mund të votojnë vetë dhe kompetencat e KQZ-së për miratimin e akteve nënligjore për organizimin e procesit.

Aktet nënligjore të KQZ-së plotësojnë këtë kuadër me kërkesa dhe procedura organizative. Megjithatë, sipas analizës së raportit, fokusi mbetet kryesisht te aksesueshmëria fizike dhe procedurale, ndërsa lidhja ndërmjet aksesueshmërisë, autonomisë së votuesit dhe parandalimit të korrupsionit nuk është e zhvilluar në mënyrë të plotë dhe të qëndrueshme.

Ligji nr. 93/2014 “Për përfshirjen dhe aksesueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara” afirmon pjesëmarrjen e plotë dhe efektive, mosdiskriminimin, aksesueshmërinë dhe përshtatjen e arsyeshme.

Megjithëse nuk rregullon drejtpërdrejt procesin zgjedhor, këto parime duhet të udhëheqin mënyrën se si institucionet zgjedhore planifikojnë dhe ofrojnë procedurat dhe informacionin zgjedhor.

Strategjia Ndërsektoriale Kundër Korrupsionit, dokumentet e politikave publike dhe Kodi Penal plotësojnë mbrojtjen përmes parimeve të integritetit, transparencës, llogaridhënies dhe dispozitave për veprat penale kundër zgjedhjeve të lira, përfshirë korrupsionin zgjedhor, pengimin e zgjedhësit dhe cenimin e fshehtësisë së votës. Megjithatë, dispozitat e përgjithshme nuk adresojnë në mënyrë të posaçme të gjitha situatat e varësisë dhe ndikimit që mund të prekin zgjedhësit me aftësi të kufizuara.

Në planin institucional, përgjegjësitë janë të shpërndara ndërmjet KQZ-së dhe administratës zgjedhore, në nivel vendor, organeve të qeverisjes vendore, institucioneve ligjzbatuese dhe strukturave të tjera publike. Për një zbatim efektiv nevojitet koordinim i qartë: planifikim i nevojave përpara zgjedhjeve, procedura të aksesueshme gjatë procesit, kanale raportimi dhe referimi, si dhe analizë e problematikave pas zgjedhjeve.

Tabela 1. Analiza e kuadrit ligjor kombëtar në raport me mbrojtjen e zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga korrupsioni zgjedhor

Akti ligjor	Dispozitat kryesore	Detyrimet që rrjedhin	Boshllëqet e identifikuar
Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë	Garanton të drejtën për të zgjedhur dhe për t'u zgjedhur, parimin e barazisë përpara ligjit dhe ndalimin e diskriminimit.	Institucionet shtetërore kanë detyrimin të garantojnë ushtrimin efektiv, të lirë, të fshehtë dhe të barabartë të së drejtës së votës për të gjithë qytetarët.	Nuk përmban dispozita të posaçme që adresojnë mbrojtjen e personave me aftësi të kufizuara nga format e ndikimit ose korrupsionit zgjedhor, duke ia lënë këtë përgjegjësi legjislacionit sektorial. Kufizon te drejten për të votuar për zgjedhësit me aftësi të kufizuara mendore, nepermjet pranimit e heqjes se zotesise për te vepruar.
Kodi Zgjedhor i Republikës së Shqipërisë	Rregullon organizimin e zgjedhjeve, procedurat e votimit, asistimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe detyrimet e administratës zgjedhore për aksesueshmërinë.	KQZ dhe administrata zgjedhore duhet të krijojnë kushte që personat me aftësi të kufizuara të marrin pjesë në procesin zgjedhor në mënyrë të barabartë me zgjedhësit e tjerë.	Nuk parashikon mekanizma specifike për mbrojtjen nga korrupsioni zgjedhor, nuk detyron hartimin automatik të listave të zgjedhësve me aftësi të kufizuara, nuk rregullon votimin alternativ (kuti e lëvizshme ose votim me postë), nuk përcakton detyrime të posaçme për edukimin antikorrupsion dhe nuk sanksionon në mënyrë të veçantë presionin e ushtruar ndaj këtyre zgjedhësve.
Aktet nënligjore të Komisionit Qendror të Zgjedhjeve	Përcaktojnë standardet e aksesueshmërisë së qendrave të votimit, procedurat për asistimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe organizimin praktik të procesit të votimit.	KQZ duhet të sigurojë zbatimin e standardeve të aksesueshmërisë dhe administrimin e procesit zgjedhor në përputhje me Kodin Zgjedhor.	Aktet janë të fokusuar kryesisht në aspektet organizative dhe procedurale. Ato nuk përmbajnë masa për identifikimin, monitorimin dhe raportimin e rasteve të korrupsionit zgjedhor ndaj personave me aftësi të kufizuara dhe nuk rregullojnë mënyra alternative të votimit për zgjedhësit që nuk mund të paraqiten në qendrën e votimit.
Ligji nr. 93/2014 “Për përfshirjen dhe aksesueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara”	Garanton pjesëmarrjen e plotë dhe efektive të personave me aftësi të kufizuara në jetën publike dhe vendos detyrime për eliminimin e pengesave që kufizojnë ushtrimin e të drejtave të tyre.	Institucionet publike duhet të sigurojnë aksesueshmëri, mosdiskriminim dhe përshtatje të arsyeshme në ofrimin e shërbimeve publike.	Ligji nuk përmban dispozita specifike për procesin zgjedhor dhe nuk përcakton detyrime të drejtpërdrejta për institucionet zgjedhore ose organet e qeverisjes vendore në lidhje me mbrojtjen nga korrupsioni zgjedhor.
Strategjia Ndërsektoriale Kundër Korrupsionit dhe	Parashikojnë masa për forcimin e integritetit institucional, transparencës,	Institucionet publike duhet të zhvillojnë mekanizma parandalues ndaj	Nuk adresojnë në mënyrë specifike korrupsionin zgjedhor dhe nuk identifikojnë personat me aftësi të kufizuara si një kategori

dokumentet e politikave publike	llogaridhënies dhe pjesëmarrjes qytetare në administratën publike.	korupsionit dhe të forcojnë kulturën e integritetit.	me ekspozim të shtuar ndaj praktikave korruptive gjatë proceseve zgjedhore.
Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë	Parashikon veprat penale kundër zgjedhjeve të lira dhe sistemit demokratik, përfshirë korupsionin aktiv dhe pasiv në zgjedhje, pengimin e zgjedhësit dhe cenimin e fshehtësisë së votës.	Organet ligjzbatuese kanë detyrimin të hetojnë dhe ndjekin penalisht çdo veprim që cenon integritetin e procesit zgjedhor.	Dispozitat penale nuk trajtojnë rrethanën rënduese kur viktimë është një person me aftësi të kufizuara dhe nuk adresojnë në mënyrë të posaçme format e presionit të ushtruara nga familjarët, kujdestarët ose personat që ofrojnë asistencë gjatë votimit.

3.3. Standardet ndërkombëtare për pjesëmarrje të barabartë dhe votë të pavarur

Standardet ndërkombëtare e trajtojnë pjesëmarrjen politike të personave me aftësi të kufizuara si çështje të të drejtave të njeriut dhe të demokracisë gjithëpërfshirëse. E drejta e votës nuk konsiderohet e garantuar vetëm sepse njihet në ligj; shteti duhet të krijojë kushtet praktike që ajo të ushtrohet në mënyrë të barabartë, të lirë dhe të pavarur.

Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (CRPD), e ratifikuar nga Shqipëria, është standardi kryesor në këtë fushë. Neni 29 kërkon pjesëmarrje të plotë dhe efektive në jetën politike, procedura, objekte dhe materiale zgjedhore të përshtatshme e të aksesueshme, mbrojtjen e votimit të fshehtë pa intimidim dhe, kur është e nevojshme, mundësinë e asistencës nga një person i zgjedhur nga vetë votuesi.

Nga këto kërkesa rrjedh një parim i rëndësishëm për integritetin zgjedhor: asistenca duhet të mbështesë shprehjen e vullnetit të zgjedhësit, jo ta zëvendësojë atë. Po kështu, eliminimi i barrierave duhet të synojë rritjen e autonomisë dhe reduktimin e varësisë së panevojshme nga persona të tretë.

Komisioni i Venecias, përmes Kodit të Praktikës së Mirë në Çështjet Zgjedhore, thekson se universaliteti i votës kërkon masa konkrete për ta bërë të drejtën realisht të ushtrueshme. OSBE/ODIHR e përfshin pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara në vlerësimin e integritetit të zgjedhjeve, duke i kushtuar vëmendje zbatimit praktik, informacionit të aksesueshëm, mundësisë për të marrë pjesë në role të ndryshme zgjedhore dhe mbrojtjes nga presioni ose frikësimi.

Në tërësi, standardet ndërkombëtare krijojnë një kornizë të përbashkët: aksesueshmëria, mosdiskriminimi, autonomia, fshehtësia e votës dhe mbrojtja nga ndikimi i paligjshëm janë elemente të pandashme të një procesi zgjedhor gjithëpërfshirës dhe me integritet.

3.4. Boshllëqet kryesore në kuadrin ligjor dhe në zbatim

Krahasimi i kuadrit kombëtar me standardet e mësipërme tregon se Shqipëria ka një bazë normative të rëndësishme, por mekanizmat e zbatimit mbeten të fragmentuar. Boshllëku kryesor është mungesa e një qasjeje të integruar që ta lidhë çdo masë aksesueshmërie me autonominë e votuesit, parandalimin e korupsionit, përgjegjësinë institucionale dhe monitorimin e rezultateve.

3.4.1. Aksesueshmëria, informacioni dhe identifikimi i nevojave

Aksesueshmëria duhet të përfshijë qendrën e votimit, informacionin, komunikimin, materialet dhe procedurat. Kur një prej këtyre elementeve nuk është i aksesueshëm, zgjedhësi mund të detyrohet të

mbështetet te persona të tretë edhe për veprime ose informacion që duhet t'i ketë nën kontrollin e vet. Kjo krijon jo vetëm pengesë pjesëmarrjeje, por edhe rrezik për autonominë e vendimmarrjes.

Një boshllëk i lidhur me planifikimin është mungesa e një mekanizmi të institucionalizuar dhe të koordinuar për evidentimin paraprak të nevojave të zgjedhësve me aftësi të kufizuara. Mbështetja vetëm në kërkesën individuale mund të lërë jashtë zgjedhës që nuk kanë informacion, hasin vështirësi administrative ose nuk mund ta komunikojnë lehtësisht nevojën e tyre. Çdo mekanizëm institucional duhet, njëkohësisht, të respektojë mbrojtjen e të dhënave personale, konfidencialitetin dhe dinjitetin e individit.

3.4.2. Vota e pavarur, fshehtësia dhe asistimi

Asistenca gjatë votimit është një garanci e domosdoshme për disa zgjedhës, por duhet të shoqërohet me masa që sigurojnë respektimin e vullnetit të tyre dhe ruajtjen e fshehtësisë. Rregullimi duhet të jetë i qartë për rolin e personit që asiston, kufijtë e ndërhyrjes së tij dhe përgjegjësinë në rast të ndikimit ose zbulimit të preferencës politike.

Kuadri aktual nuk zhvillon në mënyrë të mjaftueshme dokumentimin dhe monitorimin e rasteve të asistimit, veçanërisht kur asistenti ka marrëdhënie familjare, kujdestarie, ekonomike ose tjetër varësie me zgjedhësin. Për këtë arsye, asistimi duhet të trajtohet njëkohësisht si masë aksesueshmërie dhe si procedurë me rëndësi për integritetin zgjedhor.

3.4.3. Alternativat e votimit dhe reduktimi i varësisë

Për zgjedhësit që nuk mund të paraqiten fizikisht në qendrën e votimit, mungesa e alternativave të përshtatshme mund të çojë në përjashtim faktik nga votimi ose në varësi të shtuar nga familjarë dhe persona të tjerë. Kjo varësi mund të krijojë terren për presion, kontroll ose ekspozim të preferencës politike.

Praktikat ndërkombëtare tregojnë përdorimin, sipas sistemit zgjedhor, të kutive të lëvizshme, votimit në vendbanim, votimit me postë ose mekanizmave të tjerë të administruar nga autoritetet zgjedhore. Çdo alternativë duhet të vlerësohet sipas të njëjtit standard: të eliminojë barrierën pa cenuar fshehtësinë, autenticitetin dhe sigurinë e votës dhe pa krijuar rreziqe të reja manipulimi.

3.4.4. Mbrojtja nga presioni, manipulimi dhe përgjegjësia

Legjislacioni zgjedhor dhe penal parashikon përgjegjësi për veprime që cenojnë zgjedhjet e lira, por trajtimi është kryesisht i përgjithshëm. Në rastin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara, presioni mund të jetë më pak i dukshëm kur buron nga persona prej të cilëve zgjedhësi varet për kujdes, mbështetje ekonomike, asistencë ose akses në shërbime.

Përgjigjja institucionale duhet të përfshijë kanale raportimi të aksesueshme, procedura të qarta referimi dhe mbrojtjeje, si dhe aftësinë për të analizuar modele të përsëritura të ndikimit. Përgjegjësia administrative ose penale është e rëndësishme, por duhet të shoqërohet me masa parandaluese që e zvogëlojnë mundësinë e abuzimit përpara se shkelja të ndodhë.

3.4.5. Edukimi zgjedhor, monitorimi dhe bashkëpunimi institucional

Informimi i zgjedhësve me aftësi të kufizuara duhet të jetë i vazhdueshëm dhe i aksesueshëm. Ai duhet të përfshijë jo vetëm mënyrën e votimit, por edhe të drejtat e zgjedhësit, format e presionit dhe manipulimit, të drejtën për votë të fshehtë e të pavarur, mënyrat e raportimit dhe mekanizmat e mbrojtjes. KQZ ka rol qendror në këtë proces dhe bashkëpunimi me organizatat e personave me aftësi të kufizuara mund të ndihmojë që materialet dhe kanalet e komunikimit t'u përgjigjen nevojave reale.

Monitorimi duhet të shtrihet gjatë gjithë ciklit zgjedhor: planifikim dhe identifikim i nevojave përpara zgjedhjeve; kontroll i aksesueshmërisë, asistimit dhe raportimit gjatë procesit; dhe analizë e problematikave pas zgjedhjeve. Përfshirja e organizatave të shoqërisë civile në monitorim, edukim dhe referim rrit transparencën dhe krijon burime shtesë informacioni për përmirësimin e proceseve të ardhshme. Kemi hartuar një udhëzues praktik për planifikimin më të mirë të një fushate të aksesueshme për personat me aftësi të kufizuara.

3.5. Matrica e orientimit institucional për zbatim

Matrica e mëposhtme përmbledh, për secilën fushë, kërkesën kryesore normative, boshllëkun e evidentuar dhe strukturat që kanë rol në adresimin e tij. Ajo synon të përdoret si instrument praktik orientimi dhe të lexohet së bashku me rekomandimet e Kapitullit IV dhe me propozimet konkrete të anekseve.

Tabela 2. Matrica e orientimit institucional për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor

Fusha e zbatimit	Kërkesa kryesore dhe baza normative	Boshllëku i evidentuar	Strukturat dhe fokusi i zbatimit
Aksesueshmëria dhe informacioni	Kushtetuta; ligji nr. 93/2014; Kodi Zgjedhor; CRPD, neni 29 dhe neni 21, standardet e ODIHR-it. Procesi dhe informacioni zgjedhor duhet të jenë realisht të aksesueshëm dhe të përdorshëm.	Qasja mbetet e përqendruar kryesisht te aspektet fizike dhe procedurale; informacioni i përshtatur dhe lidhja me autonominë e zgjedhësit nuk adresohen në mënyrë të njëtrajtshme.	KQZ, administrata zgjedhore dhe bashkitë: standarde të aksesueshme për qendrat, materialet, komunikimin dhe procedurat; verifikim i zbatimit përpara dhe gjatë zgjedhjeve.
Identifikimi i nevojave dhe planifikimi	Detyrimet për barazi reale dhe aksesueshmëri kërkojnë planifikim paraprak të masave të nevojshme, me respektim të mbrojtjes së të dhënave personale.	Evidentimi i nevojave mbështetet në masë të konsiderueshme të iniciativave individuale; mungesa e informacionit të plotë vështirëson planifikimin.	Bashkitë dhe KQZ: mekanizëm i koordinuar për evidentimin e nevojave, përdorim i kufizuar i të dhënave vetëm për qëllime zgjedhore dhe planifikim paraprak i mbështetjes.
Vota e pavarur, fshehtësia dhe asistimi	Kodi Zgjedhor dhe CRPD, neni 29: zgjedhësi duhet të votojë në mënyrë të fshehtë dhe asistencë, kur nevojitet, duhet të mbështesë vullnetin e tij.	Garancitë për neutralitetin e asistentit, dokumentimin e asistimit dhe situatat e varësisë nuk janë të zhvilluara në mënyrë të mjaftueshme.	KQZ dhe administrata zgjedhore: rregulla të qarta për asistimin, ruajtjen e fshehtësisë, dokumentimin dhe trajtimin e konflikteve të mundshme të interesit.
Alternativat e votimit	Standardet ndërkombëtare kërkojnë që e drejta e votës të jetë realisht e ushtrueshme; praktikrat krahasuese përdorin, sipas sistemit, kuti të lëvizshme, votim	Mungojnë alternativa të mjaftueshme për zgjedhësit që nuk mund të paraqiten fizikisht në qendrën e votimit.	Ligjvënësi dhe KQZ: vlerësim dhe rregullim i mekanizmave alternativë, me garanci për identifikimin, fshehtësinë, autenticitetin dhe sigurinë e votës.

Rreziku dhe parandalimi i fenomenit të korrupsionit zgjedhor

	në vendbanim ose me postë.		
Mbrojtja nga presioni dhe përgjegjësia	Kodi Penal; kuadri kundër korrupsionit; CRPD dhe ODIHR: zgjedhësi duhet të votojë pa presion, frikësim ose ndikim të paligjshëm.	Dispozitat janë kryesisht të përgjithshme dhe nuk adresojnë në mënyrë të posaçme marrëdhëniet e varësisë ose nevojën për kanale të aksesueshme raportimi.	Institucionet ligjzbatuese, KQZ dhe strukturat përgjegjëse: raportim dhe referim i aksesueshëm, vlerësim i rrethanave të varësisë, përgjegjësi efektive dhe masa parandaluese.
Edukimi, monitorimi dhe bashkëpunimi	Standardet e ODIHR-it dhe qasja e bazuar në të drejta kërkojnë informim të aksesueshëm, monitorim të zbatimit dhe pjesëmarrje të aktorëve të interesit.	Nuk ka një cikël të qartë dhe të qëndrueshëm edukimi, monitorimi dhe raportimi të dedikuar për problematikat që prekin zgjedhësit me aftësi të kufizuara.	KQZ, bashkitë, institucionet përkatëse dhe shoqëria civile: edukim periodik, monitorim gjatë ciklit zgjedhor dhe raportim pas zgjedhjeve me masa korrigjuese.

3.6. Përfundime të analizës

Analiza tregon se problemi kryesor nuk është mungesa e plotë e normave, por fragmentimi i tyre dhe mungesa e një lidhjeje të qartë ndërmjet aksesueshmërisë, autonomisë së votuesit dhe integritetit zgjedhor. Kuadri kombëtar njeh të drejtën e votës dhe parashikon masa të caktuara aksesueshmërie, ndërsa standardet ndërkombëtare kërkojnë që këto masa të prodhojnë pjesëmarrje reale, votë të fshehtë dhe të pavarur dhe mbrojtje nga intimidimi.

Për strukturat përgjegjëse, një kriter i dobishëm zbatimi është pyetja nëse çdo masë e ndërmarrë e rrit realisht kontrollin e zgjedhësit mbi informacionin, procedurën dhe zgjedhjen e tij politike, apo e lë atë të varur në mënyrë të panevojshme nga persona të tretë. Ky kriter e lidh aksesueshmërinë drejtpërdrejt me parandalimin e korrupsionit dhe me integritetin e votës.

Rekomandimet e Kapitullit IV ndërtohen mbi këtë lidhje dhe synojnë ta përkthejnë atë në detyrime më të qarta ligjore, përgjegjësi institucionale, procedura zbatimi dhe mekanizma monitorimi.

IV. Rekomandime për forcimin e kuadrit ligjor dhe institucional për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor

4.1. Parimet dhe drejtimi i reformës

Rekomandimet e këtij kapitulli mbështeten në dy gjetje të ndërlidhura: së pari, zgjedhësit me aftësi të kufizuara mund të ekspozohen ndaj formave të veçanta të presionit, varësisë dhe cenimit të fshehtësisë së votës; së dyti, kuadri ekzistues i adreson aksesueshmërinë dhe integritetin në mënyrë të fragmentuar. Për këtë arsye, reforma duhet t'i trajtojë aksesueshmërinë, autonominë e zgjedhësit, votën e fshehtë, mbrojtjen nga ndikimi i paligjshëm dhe përgjegjësinë institucionale si pjesë të së njëjtës qasje.

Ndërhyrjet ligjore duhet të shoqërohen me procedura të zbatueshme, përgjegjësi të përcaktuara dhe monitorim. Qëllimi nuk është krijimi i një procedure preferenciale, por heqja e barrierave dhe krijimi i kushteve që zgjedhësit me aftësi të kufizuara ta ushtrojnë të drejtën e votës në kushte të barabarta dhe pa ekspozim të shtuar ndaj korrupsionit zgjedhor, në përputhje me udhëzimet e Këshillit të Evropës për praktikatat e mira, reforma zgjedhore duhet të miratohet të paktën 12 muaj përpara periudhës së zgjedhjeve të ardhshme.

Në këtë kuadër, rekomandimet synojnë harmonizimin e mëtejshëm të Kodit Zgjedhor dhe legjislacionit përkatës me kërkesat e Konventës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara, standardet e OSBE/ODIHR-it dhe parimet e Komisionit të Venecias.

4.2. Identifikimi institucional i nevojave të zgjedhësve me aftësi të kufizuara

Duhet të krijohet një mekanizëm institucional për evidentimin paraprak të nevojave që lidhen me aksesueshmërinë, asistencën dhe forma të tjera mbështetjeje gjatë procesit zgjedhor. Ky mekanizëm duhet të synojë planifikimin e shërbimeve dhe jo kategorizimin e zgjedhësve.

Mbështetja vetëm në kërkesën individuale nuk garanton përfshirjen e plotë, sepse disa zgjedhës mund të mos kenë informacion, të hasin vështirësi administrative ose të varen nga persona të tjerë për të komunikuar nevojën e tyre. Për këtë arsye, identifikimi duhet të jetë proaktiv, i koordinuar dhe i lidhur me planifikimin zgjedhor.

Rekomandohet që Kodi Zgjedhor të përcaktojë detyrimin e organeve të qeverisjes vendore, në bashkëpunim me KQZ-në dhe institucionet përkatëse, për të krijuar dhe përditësuar informacionin e nevojshëm për planifikimin e masave zgjedhore, gjithmonë në përputhje me legjislacionin për mbrojtjen e të dhënave personale.

Të dhënat duhet të përdoren vetëm për qëllimin e garantimit të aksesit dhe mbështetjes zgjedhore, me masa për konfidencialitetin, dinjitetin dhe parandalimin e çdo përdorimi diskriminues ose politik.

4.3. Përgjegjësitë e organeve të qeverisjes vendore

Organet e qeverisjes vendore kanë rol të drejtpërdrejtë në planifikimin lokal, në kontaktin me komunitetin dhe në mbështetjen e organizimit praktik të zgjedhjeve. Për këtë arsye, detyrimet e tyre duhet të përcaktohen qartë dhe të lidhen me përgjegjësi konkrete.

Rekomandohet që legjislacioni zgjedhor të përcaktojë të paktën këto detyrime për bashkitë:

- a) identifikimin dhe evidentimin e nevojave të aksesueshmërisë dhe mbështetjes;
- b) bashkëpunimin me KQZ-në dhe administratën zgjedhore për përgatitjen e qendrave dhe procedurave të aksesueshme;
- c) informimin e zgjedhësve, në formate të përshtatura, mbi procedurat dhe masat e disponueshme;
- d) raportimin periodik mbi masat e marra, pengesat e konstatuara dhe problematikat që kërkojnë ndërhyrje.

Detyrimet duhet të shoqërohen me mekanizma efektivë përgjegjësie administrative, në mënyrë që mosveprimi institucional të mos mbetet pa pasoja dhe të mos kthehet në pengesë për pjesëmarrjen e barabartë.

4.4. Mekanizmat alternativë për votim të pavarur

Kodi Zgjedhor duhet të shqyrtojë dhe të rregullojë forma alternative votimi për zgjedhësit që, për shkak të aftësisë së kufizuar, nuk mund të paraqiten fizikisht në qendrën e votimit. Qëllimi është të shmanget

situata në të cilën zgjedhësi duhet të zgjedhë ndërmjet mosvotimit dhe varësisë së plotë nga persona të tjerë.

Çdo mekanizëm alternativ duhet të projektohet mbi dy kërkesa të barabarta: aksesueshmërinë për zgjedhësin dhe mbrojtjen e integritetit të votës. Për këtë arsye, procedura duhet të përmbajë garanci për identifikimin e zgjedhësit, fshehtësinë, autenticitetin e votës dhe parandalimin e presionit ose manipulimit.

Format që mund të shqyrtohen, në përputhje me sistemin zgjedhor dhe garancitë e nevojshme, përfshijnë:

- a) votimin me kuti të lëvizshme për zgjedhësit që nuk mund të aksesojnë qendrën e votimit;
- b) votimin në vendbanim ose forma të tjera të administruara nga administrata zgjedhore;
- c) votimin përmes postës për kategori të përcaktuara zgjedhësish, nëse parashikohen garanci të mjaftueshme për sigurinë dhe fshehtësinë.

Përpara zbatimit, çdo alternativë duhet të vlerësohet edhe për rreziqet e reja që mund të krijojë dhe të shoqërohet me procedura të qarta monitorimi.

4.5. Garancitë për asistimin gjatë votimit

Asistenca duhet të mbetet një instrument për realizimin e vullnetit të zgjedhësit dhe jo një mekanizëm për kontrollin e tij. Për këtë arsye, Kodi Zgjedhor dhe aktet nënligjore të KQZ-së duhet të forcojnë garancitë që lidhen me rolin, sjelljen dhe përgjegjësinë e personit që asiston.

Rregullimi duhet të përcaktojë qartë:

- a) detyrimin e asistentit për të respektuar plotësisht vullnetin dhe zgjedhjen e votuesit;
- b) ndalimin e çdo forme orientimi, presioni ose ndikimi mbi përzgjedhjen e subjektit zgjedhor;
- c) detyrimin për ruajtjen e fshehtësisë dhe përgjegjësinë administrative ose penale në rast të cenimit të saj ose të autonomisë së zgjedhësit;
- d) dokumentimin e rasteve të asistimit në mënyrë që të mundësohet monitorimi, pa cenuar fshehtësinë e votës ose të dhënat personale.

Duhet të shqyrtohen masa shtesë kur asistenti ndodhet në një marrëdhënie varësie, interesi ose ndikimi me zgjedhësin dhe ekzistojnë rrethana që mund të cenojnë pavarësinë e votës. Çdo kufizim duhet të ruajë njëkohësisht të drejtën e zgjedhësit për të marrë asistencën që i nevojitet.

4.6. Mbrojtja nga presioni, manipulimi dhe ndikimi i paligjshëm

Duhet të rishikohen dispozitat përkatëse të Kodit Zgjedhor dhe Kodit Penal për të vlerësuar nëse mbrojtja aktuale është e mjaftueshme për situatat ku personi me aftësi të kufizuara është objekt i presionit, manipulimit ose ndikimit të paligjshëm për shkak të një marrëdhënieje varësie.

Në këtë kuadër, duhet të shqyrtohet parashikimi i rrethanave rënduese ose i dispozitave të posaçme kur veprat kundër zgjedhjeve kryhen duke shfrytëzuar aftësinë e kufizuar, nevojën për asistencë ose një

marrëdhënie kujdestarie, mbështetjeje apo varësie. Qëllimi është që kuadri sanksionues të njohë dhe të adresojë format specifike në të cilat mund të ushtrohet ndikimi.

Njëkohësisht, KQZ, administrata zgjedhore dhe institucionet ligjzbatuese duhet të kenë procedura të qarta për raportimin, referimin dhe trajtimin e rasteve, me kanale të aksesueshme për zgjedhësit dhe me mbrojtje të përshtatshme ndaj pasojave të raportimit.

4.7. Edukimi zgjedhor dhe parandalimi i korrupsionit

KQZ duhet të ketë një detyrim të qartë dhe të vazhdueshëm për edukimin zgjedhor të personave me aftësi të kufizuara. Informimi duhet të nisë përpara periudhës së ngushtë zgjedhore dhe të trajtohet si masë parandaluese për forcimin e autonomisë së zgjedhësit.

Programet e edukimit zgjedhor duhet të mbulojnë të paktën:

- a) të drejtat zgjedhore dhe masat e aksesueshmërisë në dispozicion;
- b) mënyrat e votimit të pavarur dhe rregullat për asistimin;
- c) format e presionit, manipulimit dhe korrupsionit zgjedhor;
- d) kanalet e raportimit, institucionet përgjegjëse dhe mekanizmat e mbrojtjes.

Materialet duhet të jenë në formate të aksesueshme dhe të hartohen në konsultim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara, në mënyrë që gjuha, formati dhe kanalet e shpërndarjes t'u përgjigjen nevojave të ndryshme të zgjedhësve.

4.8. Bashkëpunimi i institucionalizuar me organizatat e shoqërisë civile

Organizatat që punojnë në fushën e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara dhe të integritetit zgjedhor sjellin njohuri mbi barrierat praktike, komunikimin e aksesueshëm dhe përvojën e zgjedhësve. Bashkëpunimi me to duhet të jetë i strukturuar dhe i parashikueshëm, jo vetëm rastësor ose i kufizuar në periudhën menjëherë para zgjedhjeve.

Kuadri ligjor dhe praktika institucionale duhet të parashikojnë forma bashkëpunimi që përfshijnë:

- a) konsultimin gjatë hartimit ose rishikimit të akteve nënligjore dhe procedurave zgjedhore që prekin aksesueshmërinë;
- b) bashkëpunimin në zhvillimin dhe shpërndarjen e materialeve të edukimit zgjedhor;
- c) përfshirjen në monitorimin e aksesueshmërisë dhe evidentimin e barrierave;
- d) krijimin e kanaleve për raportimin dhe referimin e problematikave të strukturat përgjegjëse.

4.9. Monitorimi dhe raportimi institucional

Për të vlerësuar zbatimin dhe efektin e masave të propozuara, duhet të krijohet një mekanizëm i posaçëm monitorimi dhe raportimi mbi pjesëmarrjen dhe integritetin zgjedhor në raport me zgjedhësit me aftësi të kufizuara. Mekanizmi duhet të mbledhë informacion jo vetëm mbi aksesueshmërinë fizike, por edhe mbi asistimin, raportimet për presion ose korrupsion, pengesat e hasura dhe mënyrën e trajtimit të tyre.

Ky mekanizëm mund të funksionojë nën koordinimin e KQZ-së, në bashkëpunim me institucionet përkatëse, organizatat e shoqërisë civile dhe organizatat e personave me aftësi të kufizuara. Raportimi pas çdo procesi zgjedhor duhet të identifikojë problematikat, përgjegjësitë, masat korrigjuese dhe nevojat për ndryshime të mëtejshme ligjore ose administrative.

Qëllimi i monitorimit nuk duhet të jetë vetëm evidentimi i rasteve individuale, por edhe identifikimi i modeleve të përsëritura dhe përdorimi i të dhënave për planifikimin e zgjedhjeve të ardhshme. Në këtë mënyrë, raportimi kthehet në mekanizëm të të mësuarit institucional dhe të parandalimit të rreziqeve.

ANEKS I

Propozime për amendamente ligjore në kuadër të forcimit të mbrojtjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga korrupsioni zgjedhor

I. Ndryshime të propozuara në Kodin Zgjedhor të Republikës së Shqipërisë

1. Shtimi i një kapitulli për garantimin e pjesëmarrjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara

Propozim për ndërhyrje ligjore:

Në Kodin Zgjedhor të Republikës së Shqipërisë të shtohet një kapitull me titull:

“Garantimi i pjesëmarrjes së barabartë dhe të pavarur të zgjedhësve me aftësi të kufizuara”

Ky kapitull duhet të përmbajë parimet dhe detyrimet themelore që lidhen me:

- a) garantimin e ushtrimit të lirë dhe të pavarur të së drejtës së votës;
- b) eliminimin e barrierave fizike, procedurale dhe të komunikimit;
- c) mbrojtjen e zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga presioni, ndikimi i paligjshëm dhe korrupsioni zgjedhor;
- d) detyrimin e institucioneve zgjedhore dhe organeve të qeverisjes vendore për të marrë masa aktive për garantimin e pjesëmarrjes.

Arsyetimi:

Kuadri aktual ligjor trajton çështjet e aksesueshmërisë së votimit në mënyrë të fragmentuar. Një kapitull i posaçëm do të krijonte një bazë të unifikuar ligjore për mbrojtjen e kësaj kategorie zgjedhësish.

2. Krijimi i një mekanizmi institucional për identifikimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara që kanë nevojë për përshtatje të arsyeshme.

Propozim për shtim dispozite të re:

“Organet e qeverisjes vendore, në bashkëpunim me institucionet përgjegjëse dhe Komisionin Qendror të Zgjedhjeve, marrin masa për identifikimin paraprak të zgjedhësve me aftësi të kufizuara që kanë nevojë për përshtatjen e arsyeshme për ushtrimin e të drejtës së votës.

Identifikimi kryhet në përputhje me legjislacionin për mbrojtjen e të dhënave personale dhe nuk mund të përdoret për qëllime diskriminuese ose politike.”

Arsyetimi:

Përfshirja në mekanizmat e mbështetjes zgjedhore nuk duhet të varet vetëm nga iniciativa individuale e zgjedhësit. Detyrimi institucional garanton planifikim më të mirë dhe redukton rrezikun që zgjedhësit më vulnerabël të mbeten jashtë masave mbrojtëse.

3. Forcimi i detyrimeve të organeve të qeverisjes vendore

Propozim për shtim dispozite të re:

“Organet e qeverisjes vendore kanë detyrimin të bashkëpunojnë me administratën zgjedhore për garantimin e pjesëmarrjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara dhe për:

- a) identifikimin e nevojave të aksesueshmërisë;
- b) informimin e zgjedhësve mbi të drejtat dhe procedurat zgjedhore;
- c) evidentimin e pengesave që cenojnë ushtrimin e lirë të votës;
- d) raportimin e problematikave pranë institucioneve përgjegjëse.”

Arsyetimi:

Detyrimet aktuale duhet të shoqërohen me përgjegjësi konkrete institucionale për të shmangur situatat ku mosveprimi administrativ pengon pjesëmarrjen zgjedhore.

4. Parashikimi i masave alternative të votimit për zgjedhësit me aftësi të kufizuara

Propozim për ndryshim të Kodit Zgjedhor:

Të shtohet një dispozitë që parashikon:

“Zgjedhësit të cilët, për shkak të aftësisë së kufizuar ose gjendjes shëndetësore, nuk mund të paraqiten fizikisht në qendrën e votimit, kanë të drejtë të kërkojnë forma alternative të votimit të garantuara nga administrata zgjedhore.”

Format alternative mund të përfshijnë:

- votimin me kuti të lëvizshme;
- votimin në vendbanim;
- votimin përmes postës, sipas procedurave të përcaktuara nga Kodi Zgjedhor.

Arsyetimi:

Kjo masë redukton varësinë e zgjedhësit nga familjarët ose persona të tjerë dhe ul rrezikun e presionit apo ndikimit mbi votën.

5. Përmirësimi i rregullave për asistimin gjatë votimit

Propozim për ndryshim:

Në dispozitat që rregullojnë asistimin e zgjedhësve me aftësi të kufizuara të shtohen këto garanci:

“Personi që asiston zgjedhësin gjatë votimit ka detyrimin:

- Të respektojë vullnetin e pavarur të zgjedhësit;
- Të mos ndikojë në përzgjedhjen e subjektit zgjedhor;
- Të ruajë fshehtësinë e votës;
- Të mos përdorë marrëdhënien e asistencës për të ushtruar presion mbi zgjedhësin.”

Arsyetimi:

Asistenca duhet të jetë instrument mbështetjeje dhe jo mekanizëm kontrolli mbi vendimmarrjen politike të zgjedhësit.

6. Krijimi i detyrimit ligjor për edukimin zgjedhor të zgjedhësve me aftësi të kufizuara

Propozim për shtim dispozite:

“KQZ organizon programe të posaçme edukimi zgjedhor për zgjedhësit me aftësi të kufizuara, të cilat përfshijnë:

- informacion mbi të drejtën e votës;
- mënyrat e ushtrimit të votës së pavarur;
- format e korrupsionit zgjedhor dhe presionit ndaj zgjedhësve;
- mënyrat e raportimit të shkeljeve.”

Programet zhvillohen në konsultim me organizatat e personave me aftësi të kufizuara.

Arsyetimi:

Informimi është një mekanizëm themelor parandalues kundër korrupsionit zgjedhor.

7. Përfshirja e organizatave të shoqërisë civile në proceset zgjedhore

Propozim për shtim dispozite:

“KQZ garanton konsultimin dhe bashkëpunimin me organizatat e shoqërisë civile që mbrojnë të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe organizatat që monitorojnë integritetin zgjedhor.”

Ky bashkëpunim përfshin:

- Hartimin e materialeve informuese;
- Monitorimin e aksesueshmërisë;
- Identifikimin e problematikave;
- Raportimin e rasteve të cenimit të të drejtave zgjedhore.

II. Ndryshime të propozuara në Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë

8. Parashikimi i rrethanës rënduese kur viktimat e korrupsionit zgjedhor është person me aftësi të kufizuara

Propozim për ndryshim:

Në dispozitat që lidhen me veprat penale kundër zgjedhjeve të lira dhe sistemit demokratik të zgjedhjeve të shtohet:

“Kur vepra penale kryhet ndaj një personi me aftësi të kufizuara, për shkak të gjendjes së tij të veçantë të cenueshmërisë, kjo përbën rrethanë rënduese.”

Arsyetimi:

Personat me aftësi të kufizuara mund të jenë objekt i formave specifike të presionit dhe manipulimit, të cilat kërkojnë mbrojtje të shtuar ligjore.

9. Penalizimi i posaçëm i ndikimit të paligjshëm nga personat që asistojnë zgjedhësin

Propozim për shtim dispozite:

“Të dënohet sipas dispozitave përkatëse personi që, duke shfrytëzuar marrëdhënien e asistencës, kujdestarisë ose varësisë me zgjedhësin me aftësi të kufizuara, ndikon ose detyron zgjedhësin për të votuar në kundërshtim me vullnetin e tij.”

Arsyetimi:

Marrëdhëniet e besimit dhe varësisë duhet të mbrohen nga keqpërdorimi gjatë proceseve zgjedhore.

III. Ndryshime të propozuara në aktet nënligjore të KQZ-së

10. Miratimi i një rregulloreje të posaçme për zgjedhësit me aftësi të kufizuara

KQZ duhet të miratojë një akt nënligjor të posaçëm që rregullon:

- procedurat e asistimit;
- mënyrat alternative të votimit;
- standardet e aksesueshmërisë;
- detyrimet e administratës zgjedhore;
- procedurat e raportimit të rasteve të presionit ose korrupsionit.

IV. Krijimi i një mekanizmi kombëtar monitorimi

11. Raportimi periodik mbi integritetin zgjedhor dhe zgjedhësit me aftësi të kufizuara

Propozim:

KQZ, në bashkëpunim me institucionet përgjegjëse dhe organizatat e shoqërisë civile, harton pas çdo procesi zgjedhor një raport të posaçëm mbi:

- aksesueshmërinë e zgjedhjeve;
- problematikat e hasura nga zgjedhësit me aftësi të kufizuara;
- rastet e raportuara të presionit ose korrupsionit;
- rekomandimet për përmirësim.

Propozimet e mësipërme synojnë të krijojnë një kuadër ligjor më të plotë, i cili e trajton mbrojtjen e zgjedhësve me aftësi të kufizuara jo vetëm si çështje të aksesueshmërisë, por si pjesë integrale të integritetit zgjedhor dhe luftës kundër korrupsionit.

Miratimi i këtyre ndryshimeve do të kontribuonte në harmonizimin e legjislacionit shqiptar me standardet ndërkombëtare dhe do të forconte garancitë që çdo qytetar, pavarësisht aftësisë së kufizuar, të mund të ushtrojë të drejtën e votës në mënyrë të lirë, të fshehtë dhe të pavarur.

ANEKS II

Matrica e amendamenteve të propozuara për forcimin e mbrojtjes së zgjedhësve me aftësi të kufizuara nga korrupsioni zgjedhor

Nr.	Fusha e ndërhyrjes	Problemi i identifikuar	Boshllëku në kuadrin aktual ligjor	Amendamenti / ndryshimi i propozuar	Efekti i pritshëm
1	Garantimi i pjesëmarrjes së barabartë të zgjedhësve me aftësi të kufizuara	Legjislacioni zgjedhor trajton kryesisht aksesin fizik dhe procedural, por jo në mënyrë të integruar mbrojtjen nga korrupsioni zgjedhor dhe cenimi i autonomisë së votuesit.	Mungon një kapitull ose grup dispozitash të posaçme që rregullojnë në mënyrë të unifikuar të drejtat, garancitë dhe mekanizmat mbrojtës për zgjedhësit me aftësi të kufizuara.	Të shtohet në Kodin Zgjedhor një kapitull i posaçëm për garantimin e pjesëmarrjes së barabartë, të pavarur dhe pa ndikim të paligjshëm të zgjedhësve me aftësi të kufizuara.	Krijimi i një baze të qartë ligjore për mbrojtjen e kësaj kategorie zgjedhësish dhe harmonizimi me standardet ndërkombëtare.
2	Identifikimi i zgjedhësve me aftësi të kufizuara	Shumë zgjedhës me aftësi të kufizuara nuk përfshihen në mekanizmat mbështetës për shkak të mungesës së informacionit ose pamundësisë për të paraqitur kërkesa individuale.	Sistemi aktual mbështet kryesisht në iniciativën individuale të zgjedhësit për të kërkuar masa të posaçme.	Të vendoset detyrimi ligjor për organet e qeverisjes vendore që, në bashkëpunim me institucionet përgjegjëse, të identifikojnë nevojat e zgjedhësve me aftësi të kufizuara për qëllime zgjedhore.	Planifikim më efektiv i masave zgjedhore dhe reduktim i rrezikut që zgjedhësit vulnerabel të mbeten jashtë mbështetjes institucionale.
3	Përgjegjësia e organeve të qeverisjes vendore	Mosveprimi ose veprimet e pamjaftueshme të administratës vendore mund të pengojnë pjesëmarrjen efektive të zgjedhësve me aftësi të kufizuara.	Nuk ka detyrime të detajuara dhe mekanizma të qartë përgjegjësie për drejtuesit vendorë.	Të përcaktohen detyrime konkrete për bashkitë dhe masa administrative në rast të mosrespektimit të tyre.	Rritje e përgjegjshmërisë institucionale dhe garantim më i mirë i aksesit në procesin zgjedhor.
4	Votimi i pavarur dhe alternativ	Disa zgjedhës me aftësi të kufizuara nuk mund të paraqiten në qendrat e votimit dhe varen nga persona të tjerë për të ushtruar të drejtën e votës.	Kodi Zgjedhor nuk parashikon në mënyrë të plotë forma alternative votimi për këto raste.	Të parashikohet votimi me kuti të lëvizshme, votimi në banesë dhe/ose votimi përmes postës për kategori të përcaktuara zgjedhësish.	Ulje e varësisë nga persona të tretë dhe reduktim i mundësive për presion dhe manipulim.

Votuesi me aftesi te Kufizuara

5	Asistenca gjatë votimit	Asistenca mund të shndërrohet nga një mekanizëm mbështetës në një instrument ndikimi mbi zgjedhësin.	Garancitë aktuale nuk janë të mjaftueshme për të parandaluar ndikimin e paligjshëm nga asistenti.	Të forcohen rregullat për asistentët, duke përcaktuar detyrimin për respektimin e vullnetit të zgjedhësit dhe fshehtësinë e votës.	Mbrojtje më e madhe e autonomisë së zgjedhësit dhe integritetit të votës.
6	Konflikti i interesit i personave që asistojnë zgjedhësin	Në disa raste asistenti mund të jetë person me marrëdhënie varësie, interesi ose ndikimi mbi zgjedhësin.	Nuk ka rregullim të posaçëm për situatat kur asistenti mund të ndikojë në mënyrë të papërshtatshme.	Të parashikohen kufizime ose masa mbrojtëse kur ekzistojnë rrethana që cenojnë pavarësinë e zgjedhësit.	Reduktim i presionit familjar, social ose ekonomik mbi zgjedhësit me aftësi të kufizuara.
7	Mbrojtja penale nga korrupsioni zgjedhor	Personat me aftësi të kufizuara mund të jenë objekt i formave specifike të presionit dhe manipulimit.	Dispozitat penale nuk marrin në konsideratë cenueshmërinë specifike të kësaj kategorie.	Të parashikohet si rrethanë rënduese kryerja e veprave të korrupsionit zgjedhor ndaj personave me aftësi të kufizuara.	Forcim i mbrojtjes penale dhe efekt parandalues më i madh.
8	Presioni nga familjarët, kujdestarët ose personat mbështetës	Marrëdhëniet e varësisë mund të përdoren për të ndikuar mbi vendimarrjen politike të zgjedhësit.	Legjislacioni aktual nuk adreson në mënyrë specifike keqpërdorimin e marrëdhënieve të kujdesit.	Të parashikohet përgjegjësi e posaçme për personat që, duke shfrytëzuar marrëdhënien e kujdesit ose asistencës, ndikojnë në votën e zgjedhësit.	Mbrojtje më efektive ndaj formave të fshehta të korrupsionit zgjedhor.
9	Edukimi zgjedhor dhe parandalimi i korrupsionit	Zgjedhësit me aftësi të kufizuara nuk marrin gjithmonë informacion të përshtatur mbi të drejtat e tyre dhe risqet e korrupsionit.	Nuk ekziston një detyrim i posaçëm ligjor për KQZ-në për edukim të dedikuar për këtë kategori.	Të përcaktohet detyrimi i KQZ-së për zhvillimin e programeve të edukimit zgjedhor të aksesueshme dhe të fokusuara edhe në parandalimin e korrupsionit.	Rritje e ndërgjegjësimit dhe fuqizim i zgjedhësve për të mbrojtur të drejtat e tyre.
10	Aksesueshmëria e informacionit zgjedhor	Mungesa e informacionit në formate të përshtatura krijon varësi nga persona të tjerë.	Nuk ka standarde të detajuara për formatet e komunikimit zgjedhor për të gjitha kategoritë e aftësive të kufizuara.	Të përcaktohen standarde të detyrueshme për informacionin zgjedhor të aksesueshëm.	Rritje e pavarësisë së zgjedhësve dhe ulje e mundësive për manipulim.
11	Roli i organizatave të shoqërisë civile	Organizatave që punojnë me personat me aftësi të kufizuara kanë ekspertizë praktike, por përfshirja e tyre nuk është e strukturuar.	Mungon një mekanizëm i qëndrueshëm konsultimi institucional.	Të parashikohet konsultimi i detyrueshëm i KQZ-së me organizatat përkatëse gjatë hartimit të masave zgjedhore.	Përmirësim i cilësisë së politikave dhe rritje e transparencës së procesit zgjedhor.
12	Monitorimi i korrupsionit zgjedhor ndaj zgjedhësve me aftësi të kufizuara	Rastet e presionit dhe manipulimit shpesh nuk identifikohen ose raportohen.	Mungon një mekanizëm i posaçëm monitorimi dhe raportimi.	Të krijohet një sistem raportimi periodik nga KQZ dhe institucionet partnere mbi problematikat që prekin këtë kategori zgjedhësish.	Identifikim më i mirë i risqeve dhe hartim i masave parandaluese bazuar në të dhëna konkrete.